

Tomislav Premerl

NOVI ŽIVOT POVIJESNOGA SAKRALNOG PROSTORA

Da bismo sačuvali vrijednost povijesnog sakralnog prostora, važno je da on bude u funkciji, da se u njemu i kroz njega živi i osjeća. Postojanje života kroz prostor prvi je i najbitniji korak novom životu naslijeđenih vrijednosti.

Složenost i slojevitost sakralnog prostora uklapa se u teorijski slijed razmišljanja o arhitekturi u povijesti i danas, ali ipak, on u svom iskazu nosi i neke posebnosti koje je teško definirati. No, moramo pokušati analizirati povijesni sakralni prostor na način suživljavanja, koliko nam je to danas moguće, s duhovnom sferom pojedinih povijesnih razdoblja, te naravno, s duhom oblika koji je tu sferu okruživao i gradio. Teško je zatim pratiti i povijesni slijed tim načinima i pri tome ostati stvaralački kritik svoga vremena. Od misli prelazimo na djelo kada danas moramo zahvaćati u postojeći vrijedan sakralni prostor. Tu ćemo ubrzo naići na niz sukoba u sebi samima, jer, osim shvaćanja prostora prošlosti i uživanja u duhovnost određenog povijesnog razdoblja, mi danas na svoj način moramo pokazati vlastiti odnos prema povijesti i sadašnjosti, te prema mogućem budućem, moramo se izraziti svojim shvaćanjem duhovne, religijske i prostorne svijesti našeg vremena u kojem jedino možemo stvarati. Jasno je da je u našem vremenu duboko poljuljane svijesti o vlastitosti sredine teško pronaći i osnovne odrednice koje bi bile biljezi za ovakvu stvaralačku pustolovinu. Nije više vrijeme avangarde i eksperimenta, vrijeme je sustavnog, na žalost još malobrojnog, traženja odrednica i preispitivanja povijesti koja nam već ozbiljno izmiče, vrijeme je pronalazjenja svih starih vrijednosti koje još možemo shvatiti i osjetiti, da bismo ih konačno i trajno sačuvali kao stvaralački potencijal za sebe i za buduće vrijeme.

* * *

Baštinili smo stvaralaštvo prošlih epoha, mnogo smo nesmotreno uništili u vrijeme previranja i sukoba razvojem tijekom prošlog i osobito našeg stoljeća, a u sakralnoj je arhitekturi to posebno vidljivo. Danas se i prečesto nalazimo

pred nizom zadataka, većih ili manjih zahvata unutar vrijedne arhitekture koju bismo željeli i kao obvezu pred poviješću morali čuvati u što izvornijem obliku, a ipak da je na svoj način i svojom sviješću osposobimo za novo funkcioniranje, ali i novi senzibilitet u odnosu na shvaćanje prostora i u prvom redu u odnosu s vlastitom duhovnošću koju sakralnim prostorom gradimo, ali koju i sakralni prostor u nama na svoj način gradi.

Ovdje neće biti riječi o praktičnoj strani tog problema, jer ona će se lako ostvariti tek poslije teorijskog i smisaonog razmatranja višeslojnih odnosa između smisla, želje i shvaćanja povijesti kao slijeda s uvijek novim mogućim dosezima. A sakralni prostor mora omogućiti upravo tu slobodu, on ju je uvijek omogućavao i gradio u doseg racionalne i duboko duhovne ljudske dimenzije. Riječ je ovdje o preispitivanju i analizi našeg odnosa s poviješću, te našeg mogućeg građenja i duhovnog ostvarivanja vlastite povijesne individualnosti i u osobnom i u zajedničkom smislu. Promatrat ćemo ovdje sakralni prostor kao neisključivi i sastavni dio povijesne svijesti o vrijednim prostornim ostvarenjima, a to znači kao duhovnu i materijalnu vrijednost koju smo baštinili i koju moramo čuvati da bismo za budućnost ostvarili vlastiti identitet i ostavili prostora budućim generacijama da, shvaćajući nas i svoju povijest, mogu pravilno ostvarivati vlastitu stvaralačku individualnost i zajedništvo.

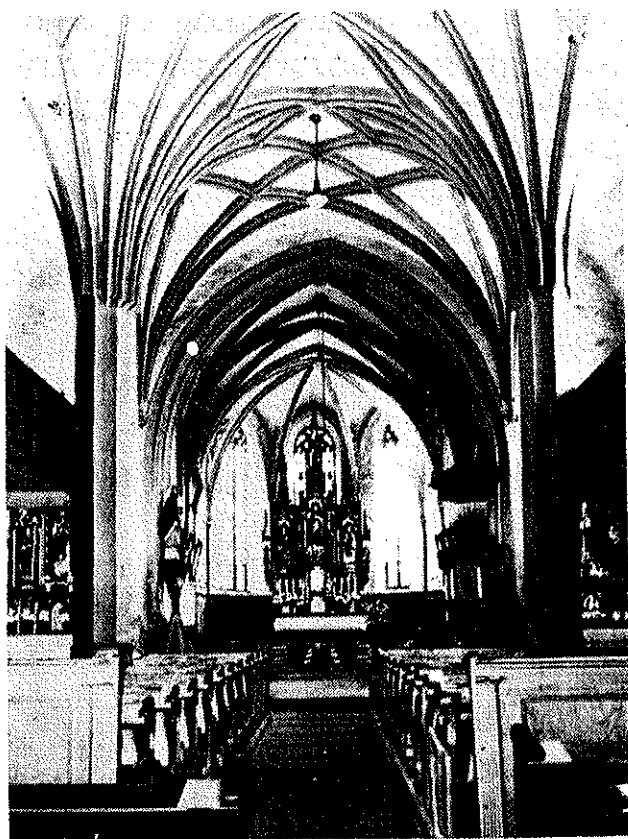
* * *

Povijesni prostor nadahnjuje i omogućuje novo, buduće stvaralaštvo, novo vrijeme. Umjetničko djelo prošlosti ostvaruje tako svoje bivovanje u vremenu samo u neprestanom dodiru s ljudima i okolinom. Odnos se prema djelu mijenja s vremenom, ali djelo samo nosi uvijek svoju osnovnu umjetničku namjeru i smisao.

Prepoznavanje povijesnog prostora složen je intelektualni proces; tu nije samo riječ o individualnom doživljaju djela, već o priznavanju njegove vrijednosti u širem društvenom sklopu. Jedna od posljedica takvog odnosa stalna je briga o čuvanju povijesnih prostora i omogućavanju njihova postojanja u punom izražaju, bez oskvrnuća naknadnih zahvata na njemu ili u njegovoj okolini. Čini se da je ovo najspornije pitanje u pristupu djelu kao spomeniku prošlosti, jer se upravo tu javljaju brojni nespোরazumi. Zrelost jednog društva vrlo se dobro može mjeriti njegovim odnosom prema spomeničkoj baštini i kada bi naša sredina i naše vrijeme bili podvrgnuti takvom testu, ocjena bi bila porazna. Usprkos naporima brojnih specijaliziranih službi i pojedinačnim htijenjima, često smo svjedoci uništavanja spomeničkog blaga ili krajnjeg nerazumijevanja prema čuvanju i zaštiti. No, nespোরazumi često počinju i u krugu onih koji su izravno vezani uz sakralni prostor i koji o njemu moraju voditi brigu.

Odnos suvremenog čovjeka prema sakralnim prostorima prošlosti i napori oko čuvanja arhitektonske spomeničke baštine javljaju se danas kao važan zahtjev u svakoj kulturnoj sredini. Revolucija arhitektonske misli izborila je modernoj

arhitekturi mogućnost brzog razvoja, a suvremena arhitektura ponavlja i varira gotovo sve do sada postavljene zakonitosti. I kako nema više žara revolucionarnog rušenja starog i građenja novih odnosa, suvremena se arhitektura i teorijski i praktički našla pred bogatim naslijeđem svih prošlih epoha. Suočena s naslijeđem, ona ostaje nemoćna, jalova i kreativno umrtvljena. Nemoć uspostavljanja živog i vrijednog prostornog odnosa prema naslijeđenim strukturama ne leži, međutim, u suštini moderne arhitekture, već ona proizlazi iz sukoba suvremenog čovjeka sa samim sobom i kaotičnošću društva koje je poremetilo spone između čovjeka i stvaralaštva kao društvenog i etičkog čina. Naš svijet je star; prošle građevne epohe prisutne su u našem životu, želimo ih sačuvati u njihovoj autentičnosti i uključiti u život, jer nas one uvijek nanovo izgrađuju, jer su dio naše kulture. Suvremeni pristup povijesnom prostoru uključuje napor za ispravnom znanstvenom prezentacijom prostornog stvaralaštva ne u muzeološkom smislu, nego u novom životnom funkcioniranju gdje prostor prošlosti živi u sadašnjem vremenu, gdje postaje poticaj svakoj budućoj akciji u području prostornog stvaralaštva.

1. Mitterkirchen, St. Andreas (Austrija).
Stanje prije restauracije.

2. Mitterkirchen, St. Andreas (Austrija).
Stanje poslije restaruracije.

Uzajamni odnos čovjeka i bilo kojega ostvarenog djela oblikuje povijesna svijest. Povijesni prostori kao spomenici kulture svjedočanstvo su i izraz uvijek novih dosega, u njima se čovjek uvijek nanovo potvrđuje neprestano nadržavajući prošle generacije, ali uvijek pred kritikom dolazeće nove generacije. U tom jedinstvenom povijesnom slijedu čuvanje kulturne baštine moralni je zadatak čovjeka i društva svakog vremena. Svijest o čuvanju arhitektonske baštine kao spomeničke vrijednosti bitno je za svaki novi stvaralački pristup. Povijesni prostori

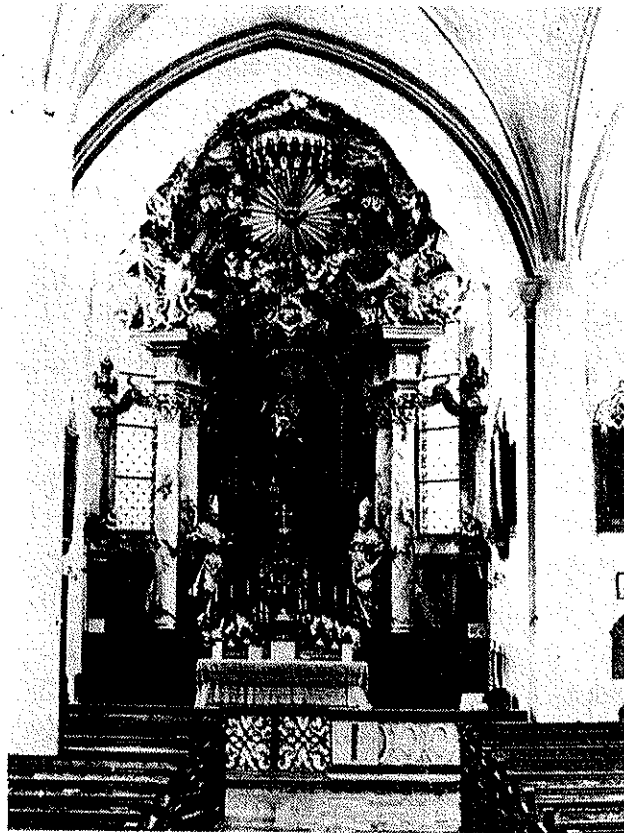
svjedoče svojim životom da je čovjekovo postojanje stalan kreativni napor u oduhovljavanju vlastite okoline i njega samog. Obveza i odgovornost svakog društva je da spomenike svoje nacionalne baštine kao osnovne tvorevine kulture čuva za sebe i za buduće generacije, da živi s njima i da im nperestano udahnuje novi život. Briga za spomeničke vrijednosti prošlosti, ovdje posebno mislim na sakralne prostore, danas je vrlo važno i aktualno pitanje koje zadire u suvremenu arhitekturu; u prvom redu ona se mora očitovati u svijesti i stavu suvremenog arhitekta. Zaštita zahtijeva opsežne povijesne, arhitektonske, estetske, društvene i ekonomske analize i jednaka je istinskoj kreativnosti. Konzervacijom pojedinog objekta ili sklopa objekata pridaje se prostoru nova namjena i novo prostorno funkcioniranje; to je već arhitektonsko projektiranje par excellence, ako shvatimo da projekt ne mora stvoriti uvijek i novi materijalni oblik. On ovdje ostvaruje novi način života koji se očituje u misaonom odnosu prema postojećoj vrijednosti, u novom shvaćanju njezina svrhovita postojanja. Metode konzervacije baštinjenih prostora ne smiju ograničiti taj spomenik; one moraju — već prema pojedinoj situaciji — omogućiti da on raste u prostoru, da opsežniji novi zahvat stvori posve novu vrijednost. U kojem slučaju i kako, pitanje je znanstvenog proučavanja, opsežnih analiza, ali to je ponajviše pitanje stvaralaštva samog arhitekta. Takav novi projekt može biti ostvaren već i samo novim shvaćanjem prostorne vrijednosti, ili samo novom namjenom. No, zahvat u arhitekturu prošlosti ne bi nikako smio isključiti i potpuno sputati njezino daljnje građenje. Pitanje sanacije, konzervacije, rekonstrukcije, restauracije itd. ostaje nedjeljivo od prostornog sklopa koji zahvaćamo takvom intervencijom i ono je uvijek pitanje kreacije, to jest smisla da ispravno, kreativnim sluhom pridemo građenju problema i analizom utvrdimo što u konkretnom slučaju treba poduzeti.

Uz znanstvenu osnovu važan je kreativni arhitektonski pristup zadatku, jer se tu radi isključivo i samo o arhitekturi, a sve ostalo ona nosi i omogućuje u sebi samoj. Poznavanje prošlosti, shvaćanje suštinskog problema arhitektonskog stvaranja i oprostorenja te prošlosti, baza su i izvor nove misli i novog zahvata. Staro i novo dva su pola, a njihov je odnos veoma zamršen pa smo danas prečesto zbunjeni i neosjetljivi prema prostornim vrijednostima koje smo naslijedili. Ako ne osjetimo odnos između starog i novog i ako ostanemo ravnodušni prema mogućnostima tog odnosa, odat ćemo se da ne razumijemo modernu misao arhitekture i njezinog razvoja. Između novog i starog arhitekt ne bi smio vidjeti kompromis. Ono što se kreće i izvore iz same arhitekture nadograđivanje je i razrađivanje prostora i njegove afirmacije. Suvremeni prostor znači suvremeno shvaćanje prostora, a ne samo prisustvo suvremenih materijala i formalnih oblika. Jednostavno podređivanje i vulgarni pokušaj oponašanja negacija je i stare i nove prostorne vrijednosti i pridavanje lažnog prioriteta postojećoj arhitekturi koja na taj način ostaje degradirana.

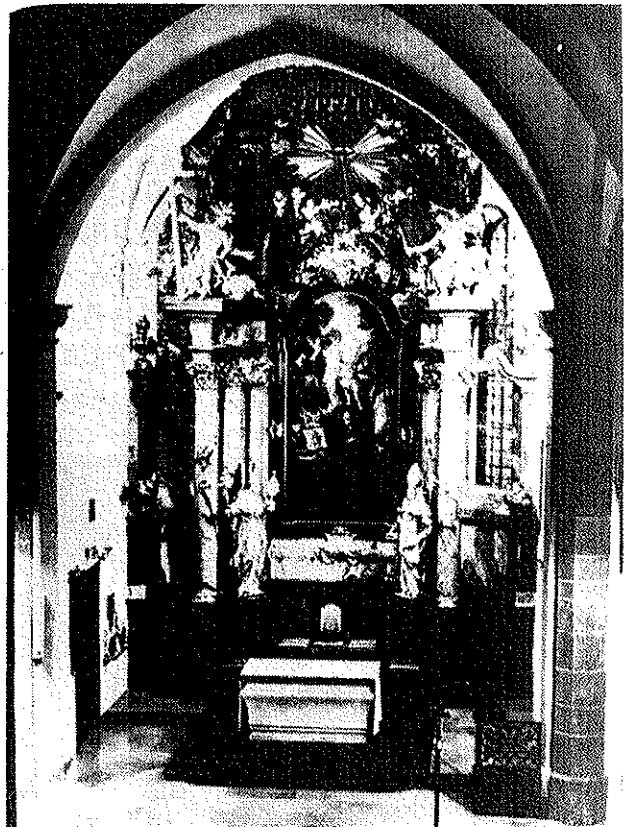
Složeni problem intervencije u povijesni prostor počinje sa shvaćanjem, da stare strukture same po sebi u novom vremenu grade dio novog prostornog odnosa, a ne da se nova misao nameće postojećoj prostornoj strukturi bez logike organskog rasta. Stara arhitektura nosi već u svojoj unutarnjoj prostornoj strukturi

mogućnost novoga prostornog odnosa u svakoj budućoj revitalizaciji, ako revitalizacija i novi prostorni odnosi izlaze iz postojeće arhitekture, iz njezine duše.

Ako prihvatimo da je suvremeni prostor suvremeno shvaćanje prostora, onda se to najviše i najizravnije odnosi na prostor koji smo naslijedili.

3. Grein, St. Agydius (Austrija).
Prezbiterij prije obnove.

4. Grein, St. Agydius (Austrija).
Stanje poslije obnove.

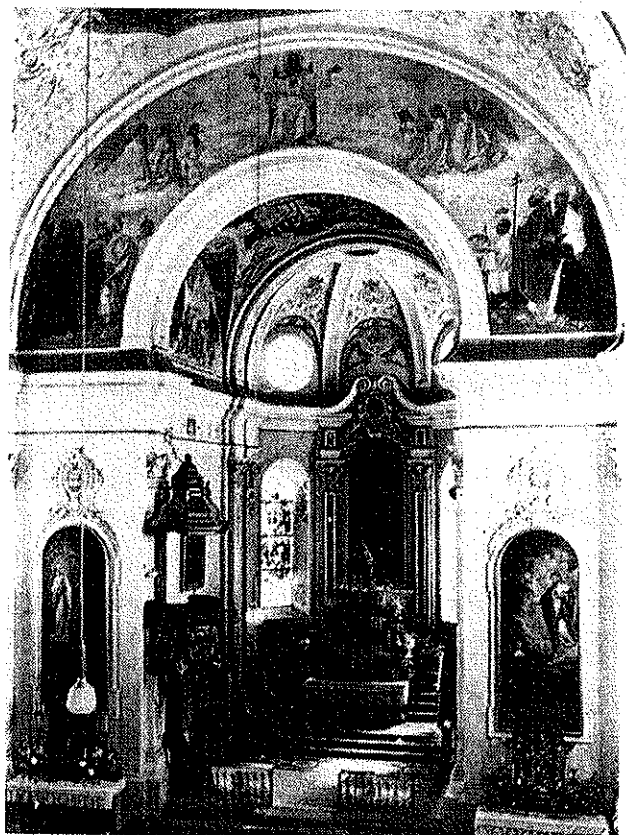
Odnos prema prošlom i prema budućem etičko je pitanje prema građenju vlastitog svijeta. Taj novi problem javlja se kao nužnost očuvanja svakog ostvarenoga vrijednog prostora i tako je začetnik i graditelj i svakoga budućeg prostora. Da bismo rješavali te zadatke, potrebno je u prvom redu istraživati ih i rješavati teorijski. Bez duha i iskonskog razumijevanja kulture prošle i sadašnje, danas ne možemo početi niti jedan praktički problem. Zato povijesni prostor shvaćamo kao bitnu misaonu i praktičku mogućnost svakoga budućeg postojanja oduhovljenog prostora.

Vrlo aktualna i česta tema arhitektonske misli, još više same prakse, pitanje je izravnog odnosa starog i novog prostora na nekom objektu, to jest, zahvata u postojeću vrijednu sakralnu građevinu, bilo da je tehnički obnavljamo, ili je adaptiramo funkcionalno i oblikovno. U našoj praksi svjedoci smo mnogih ne samo realiziranih promašaja nego i raznolikih oprečnih stavova više ili manje prihvatljivih, ali uglavnom nejedinstvenih. Površna raspravljanja vrte se u zatvorenom krugu, opterećena su teškoćama materijalne prirode i pritiscima izoliranih interesa i općeg i potpunog neshvaćanja okoline. Teoretičari arhitekture ne bave se dovoljno tim izuzetno važnim problemom i time pokazuju do kojeg su stupnja spoznali

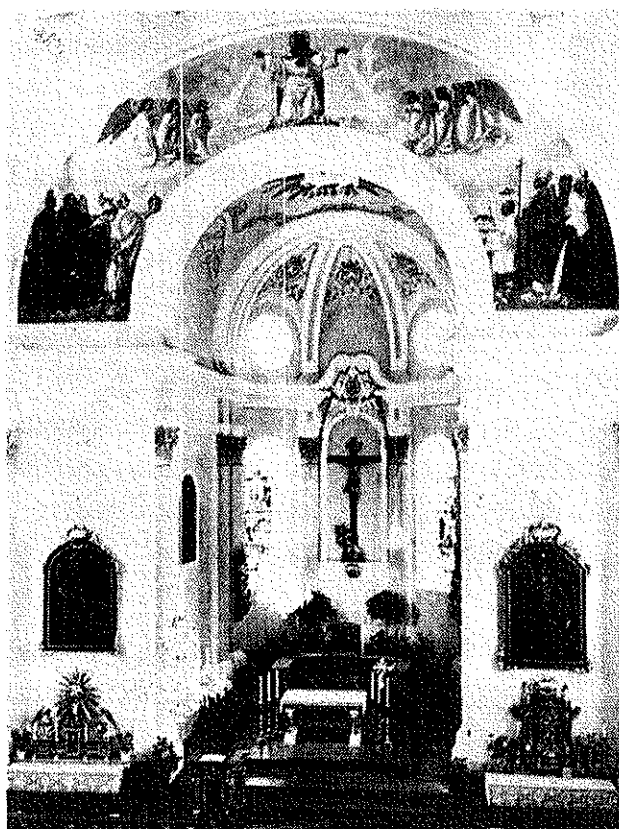

suvremeni problem moderne arhitekture. Povjesničari taj problem shvaćaju, do-
duše, ozbiljnije, ali u granicama koje su preuske živoj problematici kreativnog i
vrijednog arhitektonskog građenja.

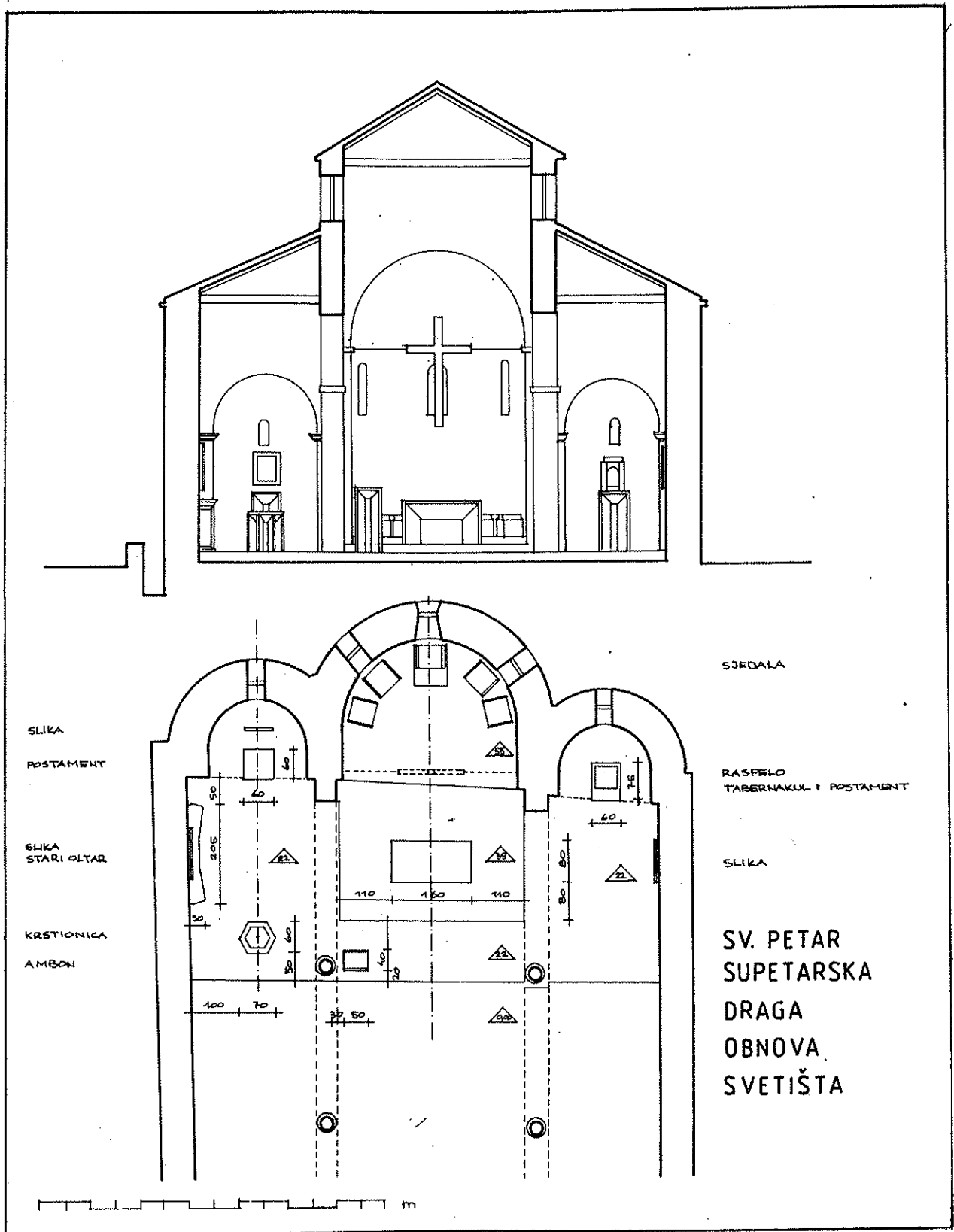
Mogućnost zajedničkog života starog i novog dovelo nas je pred bitno nova
pitanja. Arhitektonska misao novog vremena ispravlja povijest koju mora i jedino
može promatrati sa svog stajališta. Moderna i povijesna arhitektura kvalitetno su
u različitim odnosima što proizlazi iz spoznaje i dosega same nove arhitekture.
Svjesni toga, odnose ćemo tražiti drukčije i drugdje, obogaćeni za čitavu novu
misao arhitekture. Ono što je nekada izviralo i gradilo se spontano, danas nastaje
drugom metodom. Da li je moguće naći odnose i uspostaviti novi život i kako stu-
dirati tako nastalu situaciju? Novi zahvat i intervencija bilo kojeg opsega unutar
već postojeće arhitektonske vrijednosti predstavlja potpuno novi projekt koji, ako
je prostorno vrijedan, mora promijeniti postojeći stari odnos. Svaki takav zahvat
donosi novu vrijednost, mijenjajući stare odnose. Obično se nameće dilema: uk-
lapanje u postojeću sredinu ili nametanje i kontrast novim materijalima i formom.
Oba su pitanja već pogrešno postavljena. Zbog mnogobrojnih uvjeta svakoga po-
sebnog zadatka šablona je isključena već u samom pristupu zadanom problemu.
Zahvat u postojeću strukturu ili ambijent apsolutno je novo projektiranje te struk-
ture ili ambijenta, novo oživljavanje starog i novog, novo oživljavanje funkcije i
prostornog funkcioniranja, a to znači uspostavljanje novih prostornih, arhitek-
tonskih odnosa.

5. Kopfing, St. Johannes (Austrija).
Stanje prije restauracije.

6. Kopfing, St. Johannes (Austrija).
Stanje poslije restauracije.

Sv. Petar u Supetarskoj Dragi na Rabu (12. st.). Obnova svetišta, projekt (T. Premerl, 1987).

Nas zanima kreativni odnos prema prostoru prošlosti, jer omogućuje shvaćanje i građenje novoga integralnog prostora u kojem se na starim strukturama zasnivaju nove vrijednosti. U pristupu tomu složenom problemu mora voditi samo logika životnog rasta i sama priroda arhitekture, to jest, značenje i vrijednost prostornog odnosa zadanog unaprijed. Metoda uklapanja mnogo je već puta nanijela velike štete zatečenoj vrijednoj okolini, no najviše je degradirala upravo novu arhitekturu. Već u samom pristupu funkcionalan i oblikovni zahtjev novog u starom ne može biti izvan osnovnih problema zatečene okoline, izvan postojećih tokova svrhovite i definirane prostorne situacije. Samo stvaralačka priroda sposobna je vrednovati prostor prošlosti i kreativnim pristupom odlučiti na koji način i do koje mjere će se staro uključiti u novi integralni život prostora koji želimo graditi.

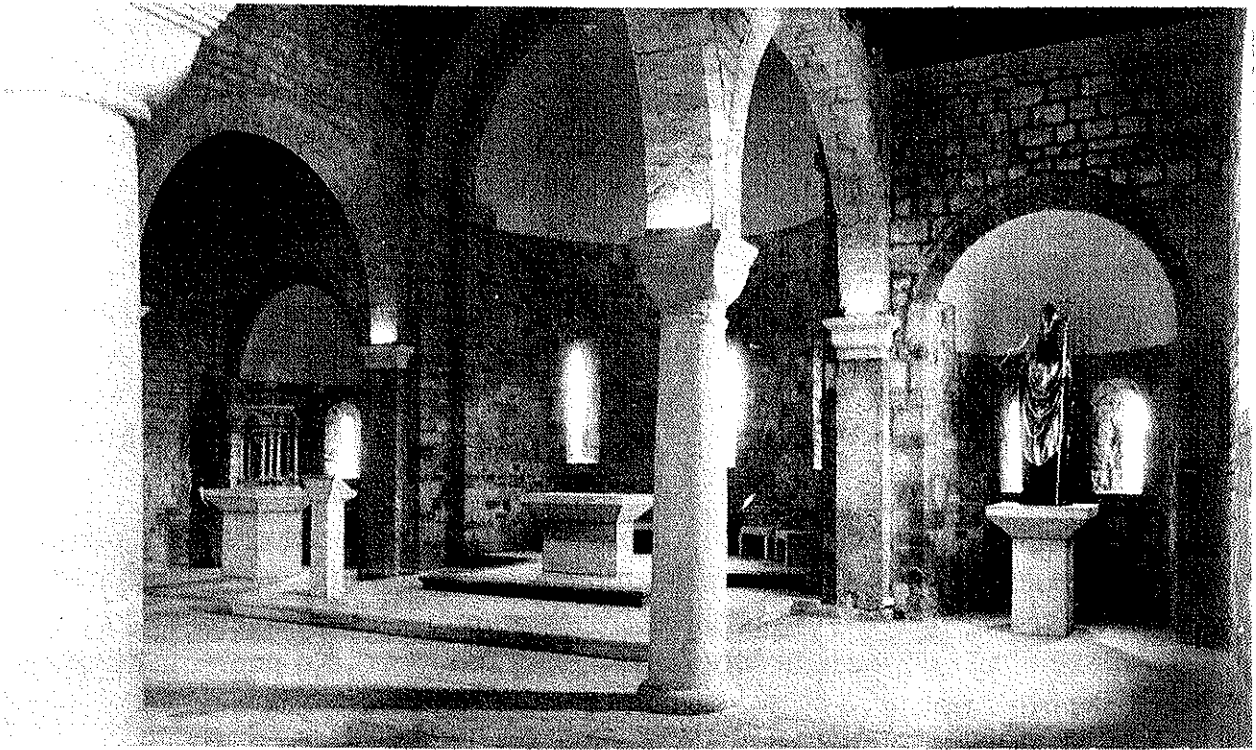
Novo vrijeme i nova arhitektura nose posebne karakteristike i novu prostornu misao, poglede i shvaćanja, načine i mogućnost realizacije, a s tim i određeni misaoni i kreativni doseg. Ako arhitekturu razgraničujemo problemima koji stoje izvan njezine suštine, nećemo doći do pravilnog odgovora u nepremostivom jaz između starog i novog.

Svakim zahvatom u već postojeću arhitektonsku vrijednost nanovo iskazujemo upravo tu vrijednost, nanovo je oprostujemo i nadograđujemo. U uspostavljanju novih prostornih odnosa postojeće ne smije izgubiti svoje posebno obilježje, niti ga grubo promijeniti. Upravo u odnosu s novim ono mora potencirati sebe i na taj način uspostaviti novi širi odnos prostornog funkcioniranja. Postojeći prostorni sklop prošlosti nanovo, dakle, gradimo novim shvaćanjem njega samog, gradeći tako sebe. Na taj način prostor prošlosti re-kreiramo, a novi sveukupni sklop kreiramo u novu nad-strukturu. Vrijednost takvog zahvata je u novoj arhitekturi, a u njezinom misaonom toku i sposobnosti konkretnog građenja. Vrijedna živa arhitektura u svojoj ekspanziji želi i mora graditi, a ne „adaptirati“ i prilagođavati se. Aktivni stav čovjeka i karakter odnosa prema svojem vlastitom djelu, odnosno djelu društva kojemu pripada, određuje i mogućnost odnosa postojećih naslijeđenih prostornih vrijednosti i njihova dometa u povijesnoj zbilji.

Oživljavanje prostora sadržano je i u prirodi arhitekture i ona se neprestano nanovo ostvaruje kao vrijednost. Danas otkrivamo nove vrijednosti arhitekture, a jedna od osnovnih kvaliteta upravo je jedinstvo kreativne namjere i ostvarenja u svijetu kakav jest. Sa svim pokazanim i prihvatljivim mogućnostima i svim novo spoznatim vrijednostima arhitektonskog prostora, arhitekturu je jedino moguće kreativno ostvarivati i na taj način graditi budući svijet.

Pitanje čuvanja starih sakralnih prostora i njihovo novo oživljavanje koje je danas često nužno jest u prvom redu pitanje novoga vrijednosnog odnosa prema duhovnosti koju prostor nosi i ostvaruje, pitanje novih potreba, materijalnih mogućnosti, ali i pitanje stvaralačkog nastojanja, ljubavi, pravog odnosa prema vrijednostima koje želimo sačuvati i posjedovati ih kao povijesnu vlastitost. Taj je odnos, dakle, pitanje etike pojedinca stvaraoca i etike i svijesti zajednice kao graditelja.

Sv. Kvirin u Krku (12. st.). Uređenje unutrašnjosti (T. Premerl, 1985).

Izravni zahvat i praktična strana tog posla u prilagodbi i oživljavanju vrijednog starog sakralnog prostora, pitanje je naravno, općeg shvaćanja takvog čina, neposredno samog investitora koji takav ozbiljan i složeni problem mora barem uvažiti, ako ne i shvatiti, te izbora onog arhitekta koji je tom problemu teorijski i praktički dorastao. Kod oživljavanja povijesnoga sakralnog prostora svakom su očita dva osnovna problema: organizacija povijesnoga prostora u novu višu vrijednost u domeni sakralnog, te napor za očuvanjem umjetničke vrijednosti postojeće građevine koja tim činom također prerasta u višu vrijednost. Duboki duhovni smisao sakralnog prostora, njegova funkcionalnost, te umjetnička arhitektonska vrijednost osnovni su elementi u svakom zahvatu. Zato i možemo govoriti o potrebi oživljavanja i prilagodbe starih sakralnih prostora kao fizičkoj potrebi (eventualna povećanja i proširenja), liturgijskoj potrebi (nove funkcije), duhovnoj potrebi (smisao i život suvremenog duhovnog odnosa), te oblikovnoj, arhitektonskoj potrebi (novo oblikovanje postojećeg prostora). Na žalost danas se pre malo razmišlja, a često i nedovoljno poznaje zamršenost problema, pa se najčešće nađemo pred zadatkom zbunjeni, ili se pak zahtjevi postavljaju bez ikakva odnosa i ozbiljna pitanja, svodeći se tek na zadovoljavanje primarnih funkcija. Jer, ako ne shvatimo i ne osjetimo vrijednost prostora u kome jesmo, kako ćemo ga oživjeti i prilagoditi sa smislom da ga dogradimo kao novu vrijednost primjerenu svome vremenu? Zato i teorijska razglabanja neće biti uzaludna, jer u pravom stvaralačkom činu misao ipak uvijek prethodi djelu.

A ne smijemo niti zaboraviti da zahvat u povijesnom sakralnom prostoru uvijek mora biti novo sakralno i umjetničko djelo.